

Verworteling

Wat we de mens verplicht zijn

Simone Weil

Vertaald uit het Frans
en gebracht door
Jan Mulock Houwer

Met een nawoord van Joke J. Hermesen

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Worteling en ontworteling

'Geworteld zijn' is misschien de belangrijkste en meest miskende behoefte van de menselijke ziel. Het is ook een van de moeilijkst definieerbare. Een mens wortelt doordat hij daadwerkelijk, actief en op natuurlijke wijze deelneemt aan een gemeenschap die bepaalde schichten uit het verleden levend houdt en gevoelens over de toekomst koestert. Met dat op natuurlijke wijze deelnemen bedoel ik de verbondenheid met plaats, geboorte, beroep of omgeving. Elk mens heeft behoefte aan velerlei wortels omdat hij bijna alles van zijn morele, intellectuele en spirituele leven moet opvangen uit de omgevingen waarvan hij op natuurlijke wijze deel uitmaakt. De invloeden die heel verschillende milieus op elkaar uitoefenen, zijn even nodig als worteling in de natuurlijke omgeving. Maar een specifiek milieu moet wel zichzelf blijven en een invloed van buiten moet dus eerder dienen als stimulans voor de verdieping van het eigen leven dan iets toevoegen. Zo 'n milieu moet de inbreng van buiten eerst verwerken voordat het ervan kan profiteren; en de mensen die daar deel van uitmaken moeten de inbreng van buiten alleen in die vorm ontvangen. Dat geldt ook voor de verschillende volken van de wereld en voor de verschillende sociale milieus.

Militaire verovering leidt altijd tot ontworteling en als zodanig is dat bijna altijd een kwaad. De ontworteling is minimaal als de overwinnaars migranten zijn die zich in het veroverde land vestigen om er vervolgens in de bevolking te integreren en er dan te wortelen. Zo ging het met de Hellenen in Griekenland, met de Kelten in Gallië en de Moren in Spanje. Maar wanneer de overwinnaar een vreemde blijft voor het land dat hij in bezit genomen heeft, wordt de ontworteling een welhaast dodelijke ziekte voor de onderworpen bevolking. Het ergste is dat in het geval van grootschalige deportaties zoals in het door Duitsland bezette gedeelte van Europa; maar ook in het stroomgebied van de Niger en in de

Franse bezettingen van Oceanie, waar alle lokale tradities abrupt zijn onderdrukt (althans als je Paul Gauguin⁷ en Alain Gerbault⁸ mag geloven).

Zelfs zonder militaire overwinning kunnen de macht van het geld en de economische dominantie een zodanige buitenlandse invloed opleggen dat ze de ziekte van ontworteling veroorzaken.

Ten slotte kunnen de binnenlandse sociale verhoudingen van een land zeer gevaarlijke factoren van ontworteling zijn. Los van de bezetting zijn er in deze dagen in onze contreien vergiften die deze ziekte verspreiden. Eén daarvan is het geld. Geld verwoest wortels overal waar het doordringt doordat het alle prikkels verangt door winstbejag. Het wint het moeiteloos van andere motieven omdat het zo weinig inspanning van de aandacht vergt. Niets is zo helder en eenvoudig als een cijfer.

Ontworteling van de fabrieksarbeider

Er bestaat een sociale structuur die in alles voortdurend afhankelijk is van geld. Dat is de loondens; vooral met het stukwerk dwingt die iedere arbeider om continu op zijn centen te letten. In dat sociale gebeuren is de ziekte van ontworteling wel het ergst. Hoewel Bernanos schreef dat onze arbeiders toch niet dezelfde immigranten zijn als die van meneer Ford, is het voornaamste sociale probleem van onze tijd dat ze dat in zekere zin wél zijn. Weliswaar zijn ze geografisch gesproken op dezelfde plek gebleven, maar moreel gezien zijn ze ontworteld, verbanen en, heel tolerant, opnieuw als werkpaarden ingezet. Verder spreekt het vanzelf dat werkloosheid een ontworteling in het kwadraat is. De arbeiders voelen zich nergens meer thuis, niet in de fabrieken, niet in hun woningen, niet in de politieke partijen en vakbonden die toch voor hen zijn bedoeld, niet in de huizen van plezier, niet in de intellectuele cultuur als ze al proberen die in zich op te nemen. Dat laatste heeft te maken met de tweede factor van ontworteling, namelijk de opleiding van tegenwoordig.

De renaissance heeft overal een scheidingslijn doen ontstaan tussen ontwikkelde mensen en de massa. Zo kwam met de daaruit voortvloeiende scheiding van cultuur en nationale traditie, de cultuur in de Griekse traditie terecht. Maar sindsdien zijn de banden met de nationale tradities niet hersteld, en bovendien is Griekenland vergeten. Daardoor is er een cultuur ontstaan die zich in een heel beperkt leefklimaat heeft ontwikkeld. Afgescheiden van de wereld en in een atmosfeer van afzondering, is deze cultuur sterk geïntereerd op het technische en daardoor beïnvloed. Zij is ook sterk pragmatisch gekleurd, door specialiseringen uiterst gefragmenteerd en ontiaan van contact met deze wereld en van openheid naar de andere.

Tegenwoordig kan iemand bij de zogeheten beschaafde wereld horen zonder enig idee te hebben van de bestemming van de mens of te weten dat sterrenstelsels niet in alle seizoenen zichtbaar zijn. Gewoonlijk gelooft men dat vandaag de dag een keuterboertje met alleen lagere school meer weet dan Pythagoras, omdat hij braaf herhaalt dat de aarde om de zon draait. Maar in feite kijkt zo iemand niet meer naar de sterren. De zon waarover ze het op school hielden, heeft geen enkel verband met de zon die hij ziet. Hij is weggerukt uit het universum dat hem omgeeft, zoals Polynesische kinderen dat zijn van hun verleden door hen te laten herhalen: 'Onze voorouders, de Galliers hadden blonde haren.'

Wat tegenwoordig in deze moderne cultuur 'het opleiden van de massa' genoemd wordt, is in feite het aanbieden van een aan de massa aangepast product. Dat houdt in, dat alles wat die cultuur nog aan puur goud zou kunnen bevatten, eruit gehaald is en dat wat overblijft opgediend wordt aan de ongelukkigen die willen leren zoals je vogels voert.

Overigens is het verlangen om echt te leren, het verlangen naar waarheid, heel zeldzaam geworden. De betekenis van de cultuur is bijna uitsluitend sociaal geworden; en dat evenzeer bij de boer die in zijn droom zijn zoon onderwijzer ziet worden, en de onderwijzer die droomt van zijn zoon in het hoger onderwijs, als bij de mensen van de wereld die de hielen likken van geleerden en

schrijvers van naam. De examens zetten de schooljeugd in dezelfde dwangbuis als het geld de stukwerker. Een sociaal systeem is ernstig ziek als een boer zijn land bewerkt met het idee dat hij dat moet doen omdat hij niet slim genoeg is om onderwijzer te zijn.

Sinds Marx⁹ hebben bijna alleen middelmatige bourgeois-intellectuelen zich beziggehouden met een mengsel van vage, min of meer onjuiste ideeën onder de naam van marxisme. Dat is voor de arbeiders volstrekt vreemd, onverteerbaar en zonder voedingswaarde. Want bijna alle waarheid is weggehaald uit wat Marx geschreven heeft. Soms wordt er iets populair-wetenschappelijks van nog mindere kwaliteit aan toegevoegd. Dat alles kan de ontworteling van de arbeider alleen maar verergeren.

Ontworteling is veruit de gevaarlijkste ziekte in de menselijke samenleving, want dit euvel verbreidt zich in veelvoud. Voor werkelijk ontwortelden blijven er eigenlijk maar twee mogelijkheden over: ofwel zij vervallen in een traagheid van de ziel die bijna gelijkstaat aan de dood (zoals bij de meeste slaven in de tijd van het Romeinse keizerrijk), of ze storten zich in een activiteit die, vaak met de meest gewelddadige middelen, altijd mensen dreigt te ontwortelen die dat nog niet of niet helemaal zijn.

De Romeinen waren een handvol vluchtelingen die zich kunstmatig in een stad tot een geheel hebben verenigd; zij hebben de mediterrane volken zo grondig van hun leven, vaderland, traditie en verleden beroofd, dat zij op hún gezag door het nageslacht als de grondleggers van de beschaving in die gebieden worden gezien. De Hebreëën waren gevluichte slaven; zij hebben alle volken van Palestina uitgeroeid of tot slavernij gebracht. De Duitsers waren op het moment dat Hitler zich van hen meester had gemaakt, een volk van proletariërs, zoals hij niet naliet hun dat steeds weer voor te houden. Dat wil zeggen een volk van ontwortelden. De verandering van 1918, de inflatie, de ongebreidelde industrialisatie en vooral de extreme hevigheid van de werkloosheids crisis hebben bij hen de morele ziekte doen omslaan in onverantwoordelijk gedrag. De Spanjaarden en Engelsers die vanaf de 16^e eeuw anders gekleurde volken hebben uitgemoord of tot slavernij hebben gebracht, wa-

ren avonturiers die nagenoeg geen contact hadden met de cultuur van hun eigen land. Voor een deel van het Franse keizerrijk was het niet anders; dat deel werd overigens gevestigd in een periode dat de Franse cultuur al aan levenskracht had ingeboet. Wie ontworteld is, ontwortelt anderen. Wie geworteld is, ontwortelt anderen niet. Onder dezelfde naam van revolutie, en vaak met gelijkkluidende slogans en propagandahema's, gaan twee absoluut tegenstrijdige concepten schuil. Het ene bestaat uit de hervorming van de maatschappij zodat de arbeiders daarin kunnen wortelen; het andere bestaat uit de uitbreiding van de ontworteling die arbeiders is opgelegd, tot in alle uithoeken van het maatschappelijk bestel. Je moet niet zeggen of zelfs maar denken dat het laatste ooit tot het eerste kan leiden; dat is onjuist. Het zijn twee tegenstrijdige concepten zonder enige overeenkomst. Het tweede concept komt tegenwoordig veel meer voor dan het eerste, zowel onder de activisten als onder de arbeidersmassas. Het spreekt vanzelf dat het steeds meer terrein wint naarmate de ontworteling voortduurt en de schade ervan toeneemt. Het is goed te begrijpen dat het kwaad zomaar ineens onomkeerbaar kan worden.

Een vergelijkbare dubbelzinnigheid bestaat bij de conservatieven. Een klein aantal van hen wenst oprecht de hervorming van de arbeiders; alleen gaat hun wens vergezeld van beeldvorming uit een deels fictief verleden in plaats van een voorstelling over de toekomst. Anderen willen alleen maar de situatie van het werkmateriaal — het enige wat het proletariaat nog heeft — in stand houden of zelfs verslechteren. Zo verzwakken de weinigen die werkelijk van goede wil zijn, zich door zich te verdelen over de twee vijandelijke kampen waarmee ze niets gemeen hebben. De ineens storming van Frankrijk die alom iedereen verbaasd heeft, roonde eenvoudige weg aan hoever het land ontworteld was. Een boom waarvan de wortels bijna helemaal aangevreten zijn, valt bij de eerste de beste schok om. Als het beeld van Frankrijk pijnlijker was dan dat van enig ander land in Europa, komt dat omdat de moderne beschaving met zijn vergiften er, met uitzondering van Duitsland, eerder vaste grond heeft gekregen dan elders. Maar in Duitsland heeft de ont-